

**ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА
АКРЕДИТАЦИОННИЯ СЪВЕТ
НА НАОА**

ОБОБЩАВАЩ ДОКЛАД

на Постоянната комисия по стопански науки и управление към НАОА

Обучението по професионално направление 3.9 „Туризъм” в България се провежда от 1965 г. в новосъздадената по това време специалност „Международен туризъм” на Висшия институт за народно стопанство „Д. Благоев” – гр. Варна. Такова обучение започва да се провежда и в създадената през 1967 г. специалност “География на туризма” на СУ “Св. Кл. Охридски”. До 1990 г. това са единствените висши училища, които подготвят кадрите с висше образование за стопанска дейност в туризма. От следващата година специалности от същото професионално направление се разкриват в Университета за национално и световно стопанство – София и Югозападния университет „Н. Рилски” – Благоевград. Останалите специалности от това професионално направление са създадени след 1998 г. Към началото на 2007 г. обучението по това професионално направление се провежда в **единадесет висши училища**¹ по образователно квалификационни степени и форми на обучение, организирано от подразделенията на техните основни звена, така както е показано в таблица 1.

Таблица 1

**Обучение във висшите училища по образователно квалификационни степени,
форми на обучение и структурни звена**

№	Висше училище	Бакалавър			Магистър			Образ. и научна степен Доктор	Катедра	Факултет
		ред.	зад.	дист.	ред.	зад.	дист.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Икономически университет – гр. Варна	+	+		+	+		+	Икономика и организация на туризма	Факултет по управление
2	Международно висше бизнес училище – гр. Ботевград	+	+		+	+			Академична програма „Туризъм” на бълг. език	
		+							Академична програма „Туризъм” на англ. език –	

¹ Подадени са тринадесет заявления за програмна акредитация от висшите училища, но са оценени и финализирани единадесет, като не са приключени процедурите за Колежа по туризъм към Икономически университет - Варна, Колежа по туризъм към БУ “Ас. Златаров”, Колеж по икономика и администрация в гр. Пловдив и Международния колеж “Албена” в гр. Добрич, за които се изчаква излизането на държавните изисквания за професионален бакалавър, след което ще бъдат оценени.

№	Висше училище	Бакалавър			Магистър			Образ. и научна степен Доктор	Катедра	Факултет
		ред.	зад.	дист.	ред.	зад.	дист.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
									гр. Бреда - Холандия	
3	Югозападен университет „Н. Рилски” – гр. Благоевград	+			+			+	„Туризъм”	Стопански факултет
4	ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”	+			+	+	+		„Маркетинг и туризъм”	Стопански факултет
5	Филиал на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” – гр. Смолян	+			+				„Туризъм и икономика”	Изнесено обучение на Факултет икономически и социални науки
6	Университет по хранителни технологии – гр. Пловдив	+	+		+	+			„Икономика и управление” „Хранене и туризъм”	Стопански факултет
7	Аграрен университет – гр. Пловдив	+	+		+	+			„Туризъм”	Факултет по икономика
8	СУ „Св. Кл. Охридски”	+				+			„География и туризъм”	Факултет Геолого-географски
9	Нов български университет – гр. София				+		+		„Науки за земята и околната среда”	Магистърски факултет
10	Шуменски университет „Еп. Константин Преславски”	+	+	+					„География и туризъм”	Факултет по природни науки
11	Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров”	+	+		+	+			„Икономика и управление”	Факултет „Обществени науки”

В съответствие с чл. 38, ал. 1 от Правилника за дейността на Националната агенция за оценяване и акредитация и процедури за програмна акредитация (Приложение 9 и Приложение 10 от Бюлетин 9 на НАОА) се извърши **програмна акредитация** на професионалното направление 3.9 „Туризъм”.

Постоянната комисия по стопански науки и управление на заседанията си на 03.07.2007 г. (Протокол № 23, Протокол № 24), 10.07.2007 г. (Протокол № 25) и 17.07.2007 г. (Протокол № 26), след като обсъди окончателно оценяващите доклади, проведе поименно явно гласуване и експертно обобщаване на резултатите, в съответствие с приетите от Акредитационния съвет правила и процедури и взе решение

за програмна акредитация на професионално направление 3.9 „Туризъм” със следните средни общи оценки:

Таблица 2

**Резултати от оценката на висшите училища
по програмната акредитация с определения им образователен капацитет**

№	Висше учебно заведение	Оценка на професионалното направление	Резултати от процедурата за осредняване	Образователно-квалификационни и образователни научни степени	Форма на обучение		Образователен капацитет за една година в бр. студенти		
					ред.	зад.	ОКС		Общо
							бакалавър	магистър	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Икономически университет – гр. Варна	Много добра	4.83	бакалавър „Туризъм” магистър „Туризъм”	+	+	170	120	290
		Много добра	4.67	05.02.18 „Икономика и управление” /Туризъм/					
2	Международно висше бизнес училище – гр. Ботевград	Много добра	4.61	бакалавър „Туризъм” (българска програма)	+	+	250	50	300
				бакалавър „Межд. туризъм” (англ. програма)	+	-			
				магистър „Управление на туризма” (бълг. програма)	+	+			
3	Югозападен университет „Н. Рилски” – гр. Благоевград	Много добра	4.54	бакалавър „Туризъм”	+	-	160	60	220
				магистър „Мениджмънт на хотелиерската и ресторантьор. дейности”	+	-			
				магистър „Мениджмънт на туроператор. и турагентската дейност”	+	-			
				магистър „Менидж. на алтернативния туризъм”	+	-			
		Много добра	4.64	05.02.18 „Икономика и управление” /Туризъм/					
4	ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”	Добра	4.13	бакалавър „Туризъм” магистър „Туризъм”	+	-	50	50	100

№	Висше учебно заведение	Оценка на професионалното направление	Резултати от процедурата за осредняване	Образователно-квалификационни и образователни научни степени	Форма на обучение		Образователен капацитет за една година в бр. студенти		
					ред.	зад.	ОКС		Общо
							бакалавър	магистър	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
				магистър „Международен туризъм”	+	+			
5	Филиал на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” – гр. Смолян	Добра	4.08	бакалавър „Туризъм” магистър „Мениджмънт в туризма”	+	+	60	40	100
6	Университет по хранителни технологии – гр. Пловдив	Добра	4.07	бакалавър „Туризъм” бакалавър „Кетеринг” бакалавър „Хотелиерство и ресторантьор.” магистър „Туризъм”	+	+	30	30	60
7	Аграрен университет – гр. Пловдив	Добра	4.00	бакалавър „Аграрен туризъм” магистър „Управление на туризма”	+	+	60	30	90
8	СУ „Св. Климент Охридски”	Добра	3.89	бакалавър „Туризъм” магистър „Туризъм” магистър „Културен туризъм”	+	+	70	90	160
9	Нов български университет – гр. София	Добра	3.75	магистър „Международен алтернативен туризъм” магистър „Управление на туризма”	+	-	-	50	50
10	Шуменски университет „Еп. Константин Преславски”	Добра	3.58	бакалавър „Туризъм”	+	+	100		100
11	Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров”	Задоволителна	3.19	бакалавър „Туризъм” магистър „Туризъм”	+	+	80	20	100

Въз основа на направената оценка се извърши сравнителен анализ на състоянието на дейностите, осъществявани в професионално направление 3.9 „Туризм” и се оформи **виждане за неговото бъдещо развитие и перспективи.**

I. СЪСТОЯНИЕ НА ДЕЙНОСТИТЕ, ОСЪЩЕСТВЯВАНИ В ПРОФЕСИОНАЛНОТО НАПРАВЛЕНИЕ 3.9 „ТУРИЗМ”

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

Обучението по професионалното направление за ОКС „бакалавър” и „магистър” се **провежда в съответствие** със Закона за висшето образование, Наредбата за държавните изисквания за придобиване на висше образование на образователно-квалификационните степени „бакалавър”, „магистър” и „Специалист” (Постановление № 162/23 юли 2002 г.), Наредба № 21/30.09.2004 г. за прилагане на системата за натрупване и трансфер на кредити във висшите училища, Наредбата за държавните изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение във висшите училища, Закона за научните степени и научните звания, Правилника за неговото прилагане и Наредбата за държавните изисквания за приемане и обучение на докторанти.

Обучението по ОНС „доктор” по научната специалност 05.02.18 „Икономика и управление /Туризм/” **се организира** в Икономическия университет – гр. Варна и Югозападния университет „Н. Рилски” – гр. Благоевград. Създадени са необходимите предпоставки **подготовката на докторантите** да се извършва съгласно законовите изисквания и да съответства на съвременните тенденции в развитието на науката по научната специалност.

Висшите училища, в които се провежда обучение по професионално направление 3.9 „Туризм” и по научната специалност 05.02.18 „Икономика и управление” /Туризм/, които **за краткост по-нататък ще наричаме** само висши училища, осъществяват обмен на информация помежду си и поддържат делови контакти със сродни училища извън страната. В резултат на това сътрудничество се разменят **образци на добра академична практика** в сферата на образователната, изследователската и управленската дейност.

2. ОБРАЗОВАТЕЛНА ДЕЙНОСТ

2.1. Учебна документация.

Обучението на студентите във висшите училища за **ОКС „бакалавър” и „магистър”** се провежда по **учебна документация** в съответствие с чл. 39, ал. 2 от ЗВО и чл. 2, ал. 2 от Наредбата за държавните изисквания за придобиване на висше образование. За всяка специалност се разработва квалификационна характеристика, учебен план и ежегоден график на учебния процес. Тази документация е обсъдена и приета от Факултетните и Академичните съвети на висшите училища по реда предвиден в чл. 26, ал. 8, т. 6 и чл. 30, ал. 1, т. 5 от ЗВО. За **ОНС „доктор”** учебната документация се изготвя, обсъжда и утвърждава в съответствие с изискванията на чл. 46 от ЗВО и чл. 26 от Наредбата за държавните изисквания за приемане на докторанти.

Установените са **случаи на непълноти и неточности** в учебната документация са както следва:

- в квалификационните характеристики се констатира недостатъчна обвързаност и балансираност между цели, функции и професионални компетенции (СУ „Св. Климент Охридски”, Университет по хранителни технологии – гр. Пловдив);

- в учебните програми не са формулирани достатъчно прецизно наименованията по отделните учебни дисциплини и е допуснато известно дублиране на съдържанието на сродни дисциплини (ШУ „Еп. Константин Преславски”);
- не са включени в учебния план дисциплини, които задълбочават профилирането на научното познание по специалността (ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”);
- неподходящ е изборът и относително висок е делът на включените в плана дисциплини от техническите науки, с което се нарушава предметно-дисциплинарната структура на специалността и се влиза в противоречие с целите на професионалното направление (Университет по хранителни технологии – гр. Пловдив¹);
- неправилно са подбрани и относително висок е делът на дисциплините от природните науки, с което се нарушава предметно-дисциплинарната структура на специалността и се влиза в противоречие с целите на професионалното направление (СУ „Св. Климент Охридски”²);
- допуснато е включване в плана за магистърската степен на дисциплини, които се дублират с дисциплини от учебния план за ОКС бакалавър „Туризм” (БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);
- значими за специалността учебни дисциплини са включени в плана като избираеми дисциплини (Аграрен университет – гр. Пловдив);
- малък е делът на включените в плана избираеми учебни дисциплини, с което се възпрепятства възможността на студентите за изборност на дисциплини (Университет по хранителни технологии, Филиал на ПУ „Паисий Хилендарски – гр. Пловдив);
- учебните дисциплини не са групирани по семестри, по реда на преподаването им през целия курс на обучение (Аграрен университет – гр. Пловдив, Нов български университет - София);
- дистанционното обучение се организира по учебния план за редовната форма на обучение без да бъдат определени и разграничени учебните материали и ресурси за самоподготовка на трето и четвърто технологично равнище от обучението в присъствените периоди, включващи аудиторна заетост (ШУ „Еп. Константин Преславски).

Висшите училища периодично **анализират и обновяват** действащата учебна документация, ползвайки образци на добрата академична практика на наши и чуждестранни висши училища.

2.2. Осигуреност с преподаватели.

Обучението на студентите се осъществява от преподавателски състав с необходимия профил и квалификация. Спазено е изискването на чл. 17, ал. 2, т. 2 от

¹ В учебния план на специалност “Туризм” за ОКС “Бакалавър”, редовна форма на обучение са включени като задължителни за изучаване дисциплините: Приложна електротехника и електроника (45 ч.), Колоидна химия (60 ч.), Хранителна химия (75 ч.), Основи на кулинарната технология (90 ч.), Микробиология (75 ч.), Технология на обзавеждането в храненето и туризма (90 ч.), Технология на продукцията за обществено хранене (105 ч.), Хигиена на храненето (90 ч.), Инсталации в хотела и ресторанта (60 ч.).

² В блока на задължителните за изучаване учебни дисциплини на плана за специалност “Туризм” за ОКС “Бакалавър” са включени дисциплините: Обща физическа география (60 ч.), Обща социално-икономическа география (60 ч.), Физическа география на България (60 ч.), Социално-икономическа география на България (60 ч.), Туристическа картография (60 ч.), География на туризма в България (75 ч.), География на туризма в света (60 ч.).

ЗВО и чл. 3, ал. 1 и ал. 2 от Наредбата за държавните изисквания за придобиване на висше образование. Според тях висшите училища трябва да разполагат с академичен състав на **основен трудов договор**, който по всяка специалност следва да води не по-малко от половината от аудиторните и практическите занятия, като **хабилитираните лица** в него „четат не по-малко от 70 на сто от лекционните курсове, а нехабилитираните с образователна и научна степен „доктор” до 30 на сто от тези курсове. На преподавателския състав е осигурена вътрешноинституционална мобилност и условия за научно израстване.

Структурните звена на висшите училища, в които **се организира обучение на докторанти**, разполагат с **академичен състав** с необходимия профил и квалификация за провеждане на обучението по научната специалност. В тях се извършва разгърната научноизследователска дейност по тематиката на специалността на академичния състав, участващ в обучението на докторантите.

Констатираните в отделни случаи **несъответствия** в осигуреността на висшите училища с преподавателски състав са както следва:

- не е постигнато съответствие между специалните дисциплини, учебното им съдържание и шифъра на научната специалност на преподавателите (ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”, Университет по хранителни технологии – гр. Пловдив, СУ „Св. Климент Охридски”, Нов български университет – гр. София, ШУ „Еп. Константин Преславски” и БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);

- **незадоволителна** е квалификационната структура на академичния състав – малък е дялът на преподавателите с втора хабилитация (5,4 %) и с научна степен доктор на науките (3,1 %) (ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”, Университет за хранителни технологии – гр. Пловдив, СУ „Св. Климент Охридски”, ШУ „Еп. Константин Преславски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);

- неблагоприятна е възрастовата структура на хабилитирания състав, долната граница на възрастта на който е 49 години (ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”, Университет за хранителни технологии – гр. Пловдив, СУ „Св. Климент Охридски”, ШУ „Еп. Константин Преславски” и БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);

- бавен е темпът на развитие на академичния състав – средния срок за придобиване на научно звание е 6 години, а за първа хабилитация 10 години от стартирането на академичния стаж. (ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”, Университет за хранителни технологии – гр. Пловдив, СУ „Св. Климент Охридски”, ШУ „Еп. Константин Преславски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”).

2.3. Материално-техническа и информационна база.

Висшите училища разполагат с необходимата **материално-техническа и информационна база** за обучение в съответствие със спецификата на образователно квалификационната степен в професионално направление 3.9 „Туризм”. По този начин са спазени изискванията на чл. 17, ал. 2, т. 3, 7 и 9 от ЗВО. За обучението на студентите е създадена, поддържа се и се развива аудиторна, лабораторна и друга специфична база. Всяко училище е осигурено с библиотека, компютърна база и информационен център.

Във висшите училища е създадена **материално-техническа и информационна база** за обучение и изследователска дейност на докторантите в съответствие с особеностите на научната специалност 05.02.18 „Икономика и управление (Туризм)”.

Установените в единични случаи **недостатъци** на тази база и нейното **амортизиране** са както следва:

- през определени периоди академичната общност изпитва недостиг от материално-техническа и информационна база, което снижава ефикасността на образователната и изследователската дейност (СУ „Св. Климент Охридски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”).

- не са изградени учебно-тренировъчни комплекси, за осъществяване в реални условия на хотелиерска, ресторантьорска и друга присъща на туризма стопанска дейност (ВТУ “Св.св. Кирил и Методий”, Филиал на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски” в гр. Смолян, СУ “Св. Климент Охридски”, Нов български университет – гр. София);

- част от материално-техническата и информационната база е морално износена, което снижава ефикасността на образователната и изследователската дейност (Филиал на ПУ „П. Хилендарски”, СУ „Св. Климент Охридски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”).

2.4. Методи на обучение.

Във висшите училища е изградена организация за поддържане и развитие на съвременни методи на преподаването на учебния материал и водене на практически занятия. Аудиторната работа протича чрез лекции и практически занимания. Съществена част от нея е отредена на семинарите и упражненията. С тях се осигурява пълноценна възможност на преподавателите и студентите да работят в активно взаимодействие чрез дискусии, работа по казуси, ролеви игри, симулации и други активни методи.

Ефективността на обучението до голяма степен зависи от **методите**, които се използват, тяхното съчетаване и практическата им реализация. По-широко приложение намира Power Point презентацията, аналитичния, диалоговия, интуитивния, морфологичния, алгоритмичния и евристичния методи.

В съответствие с чл. 44, ал. 1 от ЗВО висшите училища чрез свои правилници са определили **методите на оценяване на постиженията на студентите**. Възприета е практиката на **текущото оценяване и оценяване на семестриалния изпит**. Обекти на текущо оценяване са изявите на студентите по време на семинарните и практическите занятия, резултатите от изпълнението на възложена самостоятелна работа (курсова работа, реферати и други индивидуални задания) и оценките от контролни работи и тестове. Семестриалните изпити са писмени или когато спецификата на дисциплината изисква - практически. Преобладава тестовата форма на изпитване, тъй като предпазва оценяването от субективизъм и предлага възможности за по-обхватна преценка на степента на усвояване на знанията – по дисциплината. **Крайната оценка на студентите е комплексна** и се формира от резултатите от текущото оценяване и семестриалния изпит. Това осигурява условие за ритмичност в усвояване на знанията и уменията, позволява работата на студентите да се преценява обективно, да се открояват добрите студенти и да се насочва тяхната изява и развитие.

Висшите училища **периодично анализират методите** на преподаване и оценяване на постиженията на студентите, огласяват резултатите от тяхното прилагане, като се взема предвид и студентското мнение.

На студентите е осигурена **мобилност** чрез частично обучение в избрано от тях висше училище в страната и чужбина. Висшите училища позовавайки се на чл. 2, т. 2 от наредбата за образователните кредити, взаимно признават на студентите отделни периоди от основаващото се на мобилност обучение като част от учебния план на специалността и образователно-квалификационната степен. Тази възможност обаче не е напълно оползотворена, което намира израз в:

- малкия дял на студентите, възползвали се от правото на мобилност – по-малко от един процент (СУ „Св. Кл. Охридски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);
- ограничаване на мобилността само в чуждестранните висши училища (СУ „Св. Климент Охридски”, Нов български университет – гр. София, ШУ „Еп. Константин Преславски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);

3. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

В изпълнение на изискванията на чл. 17, ал. 2, т. 5 и 6 от ЗВО висшите училища са осигурили необходимия **научен потенциал** и с дейността си развиват основни области на науката, свързани с туризма. Те са осигурили възможност за **включването** на преподавателите, студентите и докторантите в изпълнението на изследователски и други проекти. Полагат се и усилия за поддържане на **научноизследователската активност** за научни публикации и участие в научни форуми, а за преподавателите и за експертна дейност. Създадени са и необходимите условия за **отпечатване и разпространение** на научни трудове, учебници и монографии на преподаватели, както и на разработки на студенти и докторанти.

Резултатите от научноизследователската дейност периодично се **анализират и оценяват**. Специално внимание се отделя на трансфера на тези резултати в образователния процес, както и на определянето на приоритети на научноизследователската дейност в близка и по-далечна перспектива.

Констатираните в единични случаи **недостатъци** в тази дейност са както следва:

- малка е по количество научната продукция на висшите училища, третираща значими научни или научно-приложни проблеми, свързани с разработването или доразвиването на теорията на туризма, неговата методология и методически инструментариум (Филиал на ПУ „Паисий Хилендарски” – гр. Смолян, Нов български университет – гр. София, ШУ „Еп. Константин Преславски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);
- слаба е активността на преподавателите в публикуването на монографии, студии, статии, учебници и учебни помагала (ШУ „Еп. Константин Преславски”, БУ „Проф. д-р Асен Златаров”);
- незадоволителна е научноизследователската дейност на студентите и докторантите (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, Аграрен университет – гр. Пловдив).

4. УПРАВЛЕНИЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

4.1. Управление на качеството на учебния процес.

Във висшите училища е разработена и внедрена **вътрешна система за осигуряване качеството на образованието**, с което е спазено изискването на чл. 6, ал. 4 и ал. 5 от ЗВО. **Целта** на тези системи е да контролира, поддържа и управлява качеството на образованието и на академичния състав. Нейните **функции и структура** се уреждат с правилника за дейността на висшето училище и с разработени, приети и огласени правила за управление на качеството на образованието. Ефективността на резултатите от това управление периодично се обсъждат и огласяват. В катедрите и факултетите това се извършва в края на всеки семестър, а за висшето училище като цяло – веднъж годишно.

В единични случаи вътрешната система за управление на образователния процес е включена в система за управление на качеството, обхващаща всички дейности във висшето училище. Като правило тя се проектира, внедрява, сертифицира и ежегодно

одитира, в съответствие с изискванията на БДС EN ISO 9001:2000. Такава система успешно функционира в Международното бизнес училище, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и ШУ „Еп. Константин Преславски“.

4.2. Реализация на завършилите обучението студенти.

Във висшите училища е изградена организация за проследяване на реализацията на завършилите обучението студенти. За събирането, анализа и съхраняването на тази информация в тях е създадена картотека или регистър. Поддържането на връзка със завършилите студенти се осъществява с кореспонденция или чрез официално организирани срещи в ежегодно провеждани „ДНИ НА СПЕЦИАЛНОСТТА“ и други форуми.

Особено внимание се отделя на събирането и анализа на информация за оценката на потребителите за подготовката на завършилите съответната специалност студенти. Това става чрез анкетни проучвания и организиране на съвместни форуми с потребителите в „ДНИТЕ НА КАРИЕРАТА“, „ТРУДОВИТЕ БОРСИ“ и др.

Резултатите от анализа на събраната информация за реализацията на завършилите студенти, както и за мнението на потребителите за тяхната подготовка се обсъждат в края на всяка учебна година на заседание на катедрените и факултетните съвети.

Установените в отделни случаи пропуски в управлението на образователния процес са както следва:

- вътрешната система за качеството няма разработени правила за планиране и стимулиране качеството на образователната дейност. (Филиал на ПУ „Паисий Хилендарски“ – гр. Смолян, Университет за хранителни технологии – гр. Пловдив, Аграрен университет – гр. Пловдив, СУ „Св. Климент Охридски“ и Нов български университет);

- висшето училище не провежда ежегодно ДНИ НА СПЕЦИАЛНОСТТА, ДНИ НА КАРИЕРАТА и ТРУДОВИ БОРСИ за събиране на информация за реализацията на завършилите студенти и за оценка на тяхната подготовка от потребителите (филиал на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – гр. Смолян, Аграрен университет – гр. Пловдив).

5. ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ

Анализът на резултатите от приключилите процедури за програмна акредитация дава възможност да се открият силните и слабите страни на обучението в професионалното направление.

5.1. Силни страни на обучението.

- В отделни висши училища образователната дейност се осъществява по **учебна документация**, която е разработена по водещи образци на академичната практика, отговаря на изискванията на законовите и подзаконовите актове и е подчинена на политиката за хармонизиране на учебната документация с европейските образователни практики;

- В немалко висши училища обучението на студентите се осъществява от изтъкнати **преподаватели** ползващи се с авторитет не само в академичните среди, но и в практиката ;

- В някои от висшите училища е създадена и се поддържа много добра, модерна **материално-техническа и информационна база**. Учебният процес е изцяло осигурен

с аудитории с мултимедийни проектори, добре оборудвани лаборатории, компютърна база, библиотеки и информационни центрове;

- В повечето висши училища обучението се осъществява с прилагането на **съвременни методи** на преподаване и оценяване на постиженията на студентите;

- В отделни висши училища научноизследователската дейност на преподавателите се отличава с много добротото им представяне в изпълнението на **изследователски проекти** и активното им участие в национални и международни конференции, симпозиуми и други форуми;

- Висшите училища осигуряват качеството на образованието и научните изследвания чрез **вътрешна система за оценяване и поддържане на качеството** на обучението и на академичния състав, която в единични случаи функционира като подсистема на внедрена по БДС EN ISO 9001:2000 система за управление на качеството.

- Над 80 на сто от завършилите студенти намират **професионална реализация** на ръководни и висши изпълнителски позиции в хотелиерството, ресторантьорството, туроператорските, турагентските и търговските фирми, както и в организации от публичния сектор;

- Заслужава внимание и следва да бъде **изучаван, осмислян и използван опитът в обучението** по професионалното направление на Икономическия университет – гр. Варна, притежаващ най-близкия до практиката учебно-тренировъчен комплекс, Международното висше бизнес училище – гр. Ботевград, изградило най-модерната материално-техническа и информационна база и на Югозападния университет, отличаващ се с най-младия и динамично развиващ се хабилиотиран състав.

5.2. Слаби страни на обучението.

- В единични случаи в **учебните планове** на висшите училища са включени странични за професионалното направление дисциплини, допуска се дублиране на дисциплини от различни ОКС, малък е делът на избираемите дисциплини;

- Недостатъчен е **хабилиотиращият състав** с основната за професионалното направление научна специалност 05.02.18 “Икономика и управление” /Туризм/.

- Бавен е **темпът на развитие на академичния състав**, очертава се тенденция на застаряване, неудовлетворителна е и квалификационната структура, в която преподавателите с научно звание професор и научна степен доктор на науките са с малък относителен дял;

- В отделни случаи висшите училища изпитват недостиг от **материално-техническа и информационна база**, част от която е морално износена;

- Макар и в изолирани случаи **мобилността на студентите** е малка и се осъществява предимно с висши училища в чужбина;

- **Недостатъчна е научната продукция** на отделни висши училища, третираща значими научни и научно-приложни проблеми на туризма;

- Макар и рядко се срещат висши училища, в които **вътрешната система за качеството** няма разработени правила за планиране и стимулиране на качеството на образователната дейност.

5.3. Препоръки.

Развитието на висшето образование е свързано с трудности и противоречия, преодоляването на които неизбежно поражда нови нерутинни проблемни ситуации, изискващи принципно нови решения. Жизнена става потребността от **препоръки**,

изведени от обобщаване на резултатите от анализа и оценката на силните и слабите страни на висшето образование с отчитане на добрите академични практики. По-конкретно става въпрос за следното:

- Необходимо е да се прилага научнообоснован подход при **въвеждането на нови специалности и определяне на техните названия**, което ще даде възможност да се елиминират отрицателните последици от лавинообразната диференциация на научните области на отделни специалности;

- **Острата потребност от кадри** с висше образование в туризма изисква ускорено да бъдат създадени необходимите условия, за да се **увеличи количеството на подготвяните специалисти** в професионалното направление;

- Учебната документация трябва да се поддържа в съпоставим вид с други **висши училища в страната** и чужбина, което дава възможност за трансфер на образователни технологии и постигане на синхрон на обучението с добрите практики на други висши училища;

- Наложително е да се ускори **научното израстване на академичния състав**, като се оптимизира учебната натовареност на преподавателите и им се осигурят необходимите условия за изследователска дейност;

- Периодично трябва да се актуализира тематиката на **дисертационните трудове** като се вземат под внимание съвременните **тенденции** в науката, въз основа на които се определят по-близките и по-далечни цели за развитието на туризма, стратегиите и тактиката за тяхното достигане;

- Необходимо е да се разработят и приложат **ефективни механизми за мотивиране** на студентите завършили с отличен успех магистърската степен да продължат обучението си в **ОНС “доктор”**;

- Налага се да бъдат предприети мерки за обновяване и ефективно използване на **материално-техническата и информационната база** и се подобри нейното техническо обслужване;

- Необходимо е да се извърши селекция и подбор на **частно-предметните методи** на преподаване като прилагането им бъде съобразено не само с особеностите на основните области на науката, но и с професионалното направление;

- Очевидна е нуждата от съсредоточаване на усилията на академичния състав върху разработването на значими за туризма научни, научно-приложни и трансдисциплинарни¹ **проблеми**, както и върху проблеми, свързани с онтодидактиката²;

- Съществува остра потребност от активизиране на **научно изследователската дейност на студентите** като резултатите от нея намерят отражение в оценката на постиженията им и в определянето на приносите на преподавателите при тяхното атестиране;

- Специални грижи трябва да се полагат за **талантливите студенти**, като за тях се организират курсове с повишена трудност и се осигуряват условия за индивидуална подготовка.

- Висшите училища трябва да подпомагат приоритетно изпреварващите практиката изследвания и да положат усилия за **интегриране на своята дейност с производствената дейност** на предприятията от сферата на туризма като станат инициатори за създаването на временни или постоянно действащи учебно-производствени комплекси;

¹ Създаване на общи концепции, методологии и система от аксиоми за определен клас от различни дисциплини.

² Самостоятелно научно направление за изследване на проблемите на редуцирането на научни знания за дидактически цели.

- Целесъобразно е да се активизира **сътрудничеството** с други университети от страната и чужбина по разработването на съпоставими **критерии и методи за оценка**, планиране и стимулиране на качеството на образователната и изследователската дейност;

- От усъвършенстване се нуждае **системата за проследяване реализацията** на завършилите обучението студенти, като се определят конкурентните предимства на специалностите от професионалното направление на всяко училище в сравнение с другите висши училища.

5.4. Заключение.

Образователната дейност в професионално направление 3.9. „Туризмъ” се осъществява в съответствие с изискванията на ЗВО, отговаря на международните стандарти за обучение и е подчинена на политиката за хармонизиране на висшето образование с европейските образователни практики. Тя се администрира и прилага на основата на добри академични практики за подготовката на специалисти за успешна професионална кариера в сферата на туризма. Предлаганото портфолио от специалности е съобразено с тенденциите и потребностите на образователния пазар.

Години наред практиката изисква от висшите училища по-голяма **професионализация** на подготвяните специалисти. Това е изискване и на съвременната туристическа индустрия. Днес обаче става дума за друг, по-висш тип професионализация, която се основава върху комплекса от знания за туризма. Съвременната професионализация изключва както енциклопедичността на знанията и уменията на личността, така и строгата, непознаваща преходи в съседни области тясна специализация. На съвременната туристическа индустрия съответства **тезата** за интеграция на знанията като основа за усвояване на професии с широк профил и тяхното конкретизиране съобразно потребностите на отделната туристическа фирма. Разбира се, от тезисите до нейното практическо предметяване има непреодолени дистанции, които тепърва ще стават обект на организирана и целенасочена дейност на висшите училища.

II. ВИЖДАНЕ ЗА БЪДЕЩЕТО РАЗВИТИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО НАПРАВЛЕНИЕ

Обучението на специалисти с висше образование по професионално направление 3.9. „Туризмъ” и в бъдеще ще заема важно място във висшето образование. Потребността от кадри с такава подготовка ще продължава да нараства. Това се обяснява със значението на туризма като приоритетна стопанска дейност в икономиката на България и поставянето му на едно от водещите места в света във външно търговските операции. Бъдещето му е ясно определено и се отличава с бързи темпове на растеж на туристопотоците и ориентиране на търсенето към алтернативните форми на туризмъ.

Подготовката на специалисти в условия на неопределеленост и бързо променящ се, глобализиращ се свят изисква от завършилите студенти да притежават солидни познания по специалността, аналитични умения и компетенции за решаване на проблеми в динамична среда, иновативност, адаптивност и комуникативност, умения за работа в екип, добро равнище на чуждоезикова подготовка и владееене на компютърни технологии. Вече не е възможно овладяването на професии в туризма без широка научна и общокултурна подготовка. Това обяснява и интереса към интегрално

изградените учебни дисциплини¹, осигуряващи широкопрофилна подготовка. Светът започва да се усвоява по нови закони и закономерности на научното познание, в които се **интегрират на системна основа** логически структури и методи от различни науки, специалности и учебни дисциплини. Извършва се **дълбок процес на трансформиране** на едни познавателни структури в други, на формиране и обосноваване на нов тип духовно усвояване на света.

Сега е особено необходимо да се усъвършенства механизмът и технологията на изучаването, обобщаването и използването на **опита на водещите висши училища у нас и в Европейския съюз**. Създадени са благоприятни условия и възможности за **международна мобилност и развитие на преподавателския състав** чрез работа по съвместни проекти, обемен на опит, усвояване на образователни технологии и съвременни методи на преподаване. Създадени са предпоставки за успешно интегриране на преподавателски състави от България с академични общности на европейски университети за разработване на международни проекти.

Налице са много добри условия за **мобилност** на студентите чрез частично обучение в избрано от тях висше училище в страната или чужбина. В **европейската академична мрежа** обучението по общ учебен план се предлага едновременно в няколко висши училища, което дава възможност на студентите през всеки семестър да се обучават във всяка държава, където има висше училище, включено в тази мрежа. Те навсякъде получават взаимно признати от университетите в мрежата образователни кредити и професионална квалификация. Тази форма на хармонизиране на обучението е новото в образователната система на Европейския съюз. При нея успехът на всеки студент зависи единствено от неговата инициатива и от личностните му качества.

За да отговорят на **съвременните изисквания на работодателите** висшите училища трябва да подобрят адаптивността, мобилността и конкурентоспособността на подготвяните от тях специалисти. За решаването на тази задача в учебните планове трябва да намерят по-широко място дисциплините основаващи се на управлението на виртуални фирми, както е случая с дисциплината „Бизнес симулации в туризма“. Определящо значение обаче ще има **сътрудничеството** с туристическите фирми. Очевидно, то няма да се ограничи само до организирането във фирмите на учебните практика и стажове на студентите или до съгласуването с тях на учебните планове и програми. Фирмите биха могли да участват със свои специалисти в учебния процес, да предоставят безвъзмездно на висшите училища оборудване и програмни продукти или да организират семинари и курсове за придобиване на практически умения от студентите. В тази област трябва да се преодоляват множество натрупали се през годините неправилни постановки, да се търсят нови пътища и подходи за практическата подготовка на студентите.

При новите условия и изисквания обучението в професионално направление 3.9. “Туризм” може успешно да се развива само на основата на **съвременната наука**. Днес обаче не е достатъчно само да се подчертава значението на науката за развитието на висшето образование. Днес реалният проблем е с научно-обосновани средства да се проектират, изграждат и прилагат **нови модели за подготовка на специалисти с висше образование**. Възможностите за усъвършенстване върху основата на досегашния модел вече са изчерпани и своеобразието на сегашната обстановка изисква не просто усъвършенстване на съществуващия модел, не разгръщане на неговите

¹ Такива дисциплини са Основи на развлекателната индустрия, Моделиране на туристически дестинации, Алтернативни форми на туризъм, Реимаджинейщън в туризма, Мода и дизайн в туризма, Реинженеринг и управление на риска в туризма, Управление на нематериалните активи в туризма, Управление на проекти в туризма, Управленско консултиране в туризма и др.

възможности, а качествен преход към модел, който е адекватен на членството ни в Европейския съюз.

От само себе си се разбира, че в случая не става и не може да става дума за конструиране на модели, които произволно да се налагат на обучението в професионалното направление. Всеки модел произтича от вътрешната логика на висшето образование на даден етап от неговата еволюция. С оглед на това задачата е правилно да се осъзнае необходимостта от един или друг модел, да се прогнозира неговата поява, да се проектира той така, че да бъде мощен стимулатор и активна движеща сила за формирането и развитието на обучението в професионалното направление.

**Председател на ПК по
стопански науки и управление:**

(проф. д.ик.н. Данаил Данаилов)

**Наблюдаващ член на АС на
ПК по стопански науки и управление:**

(доц. д-р Динко Динков)

**Наблюдаващ процедурите
член на ПК по стопански науки:**

(проф. д-р Манол Рибов)